

Gramofon és rádió

Adalékok az iskolai zenehallgatás hazai történetéhez

A beszélőgépek, a fonográf és a gramofon feltalálása a 19. század végén, majd a rádióközvetítés megindulása a 20. század elején alapjaiban változtatta meg az addigi zenehallgatási szokásokat. Az új technikai vívmányok idővel megtalálták útjukat az oktatás világába is – e téren az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia járt az élen, de néhány évvel később már Magyarországon is az iskolai énektanítás szerves részévé vált a gramofon- és rádióhallgatás. Dolgozatomban az Énekszó című, 1933–1950 között megjelent ének- és zenepedagógiai folyóirat vonatkozó cikkeinek elemzésével mutatom be, melyek voltak az adott időszakban a gépi zenehallgatás főbb pillérei a magyar iskolákban.

Bevezetés

Az első beszélőgépet, a fonográfot Thomas Alva Edison találta fel 1877-ben, tíz évvel később, 1887-ben Emile Berliner jelentkezett a gramofonnal (Sachs, 1935) – s rövid időn belül az is nyilvánvalóvá vált, hogy ezeket a gépeket a tanításban is jól lehet alkalmazni (Nagy J., 1933).

A következő nagy technikai vívmány a rádió volt: az első adásokat 1922-ben közvetítette a BBC, 1923-ban az Amerikai Egyesült Államok, 1924-ben Németország követte az angol példát, majd 1925-ben a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Budapesten is megkezdte a műsorsugárzást (Liebermann, 1935).

Az újdonságok hamar megjelentek az iskolákban, így az énekórákon is: az Egyesült Államokban 1911-ben alapították meg a Victor Gramophone Company-t, amely ugyanebben az évben, Frances E. Clarck milwaukee-i zenetanárral együttműködve, már osztálytermi használatra is készített hangfelvételeket (Colwell, 1980) – míg a BBC oktatási részlege 1924-től hetente közvetített iskoláknak szóló zeneórákat, Walford Davies irányításával (Rainbow, 1980).

Magyarországon szintén hamar elterjedt a gramofon és a rádió használata az iskolákban, amint ezt a *Pedagógiai Lexikon* szócikke igazolja: „Az iskolai énektanítás keretében helyet foglalnak még az olvasmányok, a grammofon, a rádió s a bemutató előadások.” (Sztankó, 1933, 476. o.)

A „beszélőgépek” használatának módjáról elsősorban az 1933–1950 között megjelenő ének- és zenepedagógiai folyóiratból, az *Énekszóból* nyerhetünk képet. Az énekepédagógusok lapja Kerényi György és Kertész Gyula főszerkesztésével 1933. október 1-től 1950-ig évente hatszor jelent meg, s a szakcikkek mellett kottamellékletet is közölt, iskolai kórusok számára. Bár ezt a folyóiratot leginkább Kodály Zoltán új magyar zenepedagógiájának és az Éneklő Ifjúság mozgalomnak a kibontakozása okán szokták idézni, érdemes arra is felfigyelnünk, hogy hasábjain az iskolákban folyó gépi zenehallgatás témája is rendszeresen helyet kapott. A vonatkozó írások elemzésével arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a gépzene a 20. század második harmadában már intenzíven jelen volt a honi énekórákon.

Énekszó

Az *Énekszó*ban 1933 és 1950 között 40 olyan írás jelent meg, amely egészben vagy részben az iskolákban folyó gépi zenehallgatásról szólt (1. táblázat).

1. táblázat. Az *Énekszó*ban megjelent írások a megjelenés éve és a szerzők szerint

<i>A megjelenés éve</i>	<i>A szerző</i>
1933	Ismeretlen szerző
1935	Günther Magda
1935	L.Gy.-né
1935	Pasztol Márton, dr.
1936	Nagy József
1936	R. B.
1936	Deák-Bárdos György
1937	L. Gy.-né (lejegyző)
1937	Peschkó Zoltán
1937	B. Sztojanovits Adrienne
1937	Rossa Ernő
1937	Bartók Ilonka
1938	Kelemenné Péterffy Ida
1939a	Steif Antal
1939b	Steif Antal
1939a	Ismeretlen szerző
1939	Kelemenné Péterffy Ida
1939b	Ismeretlen szerző
1939c	Ismeretlen szerző
1939	Szücs Gergely
1940	Veress Sándor
1940	Kelemenné Péterffy Ida
1940	Ismeretlen szerző
1940–1941	Kelemenné Péterffy Ida
1940–1941	Cz. A.
1940–1941	Raics István
1941	Horváth Károly
1943	Kerényi György
1943	Böhm Gyuláné Sztojanovits Adrienne
1943–1944	Ismeretlen szerző
1944	Kerényi György
1945	Rajeczky Benjamin
1945	Kelemenné Péterffy Ida
1945	Perényi László
1945	Peskó Zoltán
1946	Aaron Copland
1946	Ferenczy Csaba
1946	Ismeretlen szerző
1947	Ismeretlen szerző
1948	Kelemenné Péterffy Ida

A cikkek átolvasása után a következő elemzési szempontok kristályosodtak ki: általános jellegű (az íráások megjelenésének éve, szerzők, témák, iskolatípusok és iskolák), technikai és anyagi kérdésekre vonatkozó (technikai eszközök, az iskolák technikai felszereltsége, az eszközök beszerzésének anyagi nehézségei) és kifejezetten a zenei problémákra koncentrááló (zenehallgatási alkalmak, zeneművek, a tanórai zenehallgatás módszertani kérdései) elemzési szempontok. Az elemzést külföldi kitekintés zárja. E témák mélyebb kifejtése fogja megmutatni, hogyan gondolkodtak az adott korszakban a szakemberek az iskolai énekórákon folyó gépi zenehallgatásról.

A megjelenés éve

Az íráások megoszlása a megjelenés éveit tekintve nem egyenletes. Eleinte csak évi egy-két cikk jelent meg a gépi zenehallgatásról (1933/34: egy írás, 1934/35: egy, 1935/36: kettő), míg a „csúcspontot” az 1936/37-es tanévtől az 1940/41-es tanévig terjedő időszak jelentette, amikor (az 1937/38-as tanév négy írása kivételével) évente öt is foglalkozott a témakörrel. A termékeny időszakot viszont „elnémulás” követte: az 1941/42-es és 1944/45-ös tanévek közötti csendet csak az 1943/44-es tanévben megjelent négy írás törte meg. Az 1945/46-os tanévvel kezdődően ugyan évente csökkenő számban, de ismét előkerült ez a téma az *Énekszóban* (1945/46: öt írás, 1946/47: kettő, 1947/48: egy, 1948/49: egy – az 1949/50-es tanévben már egy sem).

Szerzők

A folyóiratban az iskolai gépi zenehallgatásról szóló íráásokat húsz magyar és egy külföldi szerző jegyezte.

A hazaiak közül néhány cikkíró neve általánosan ismert, de, főként a *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon* (Dahlhaus és Eggebrecht, 1983–1985) segítségével, továbbiakra is sikerült rátalálnom. Deák-Bárdos György, Kelemenné Péterffy Ida, Kerényi György, Perényi László, Peschkó/Peskó Zoltán, Raics István, Rajeczky Benjamin, Rossa Ernő, Sztojanovits Adrienne és Veress Sándor életútját áttekintve összességében elmondható, hogy a 20. század első évtizedében születtek, majd Budapesten, a Zeneművészeti Főiskolán tanultak. Sokan közülük Kodály Zoltán tanítványai voltak, legtöbben a tanári pályát választották és hosszú éveken, évtizedeken át tanítottak éneket.

Tíz magyar szerző nevét viszont hiába kerestem a zenei, a pedagógiai és az életrajzi lexikonokban. Bartók Ilonka, Ferenczy Csaba, Günther Magda, Horváth Károly, Nagy József, dr. Pasztor Márton, Steif Antal és Szücs Gergely neve a folyóirat hasábjain örződött meg az utókornak (Cz. A. és L. Gy.-né monogramját sem sikerült megfejteni).

Az *Énekszóban* egy külföldi szerző, Aaron Copland amerikai zeneszerző tanulmányával is találkozunk.

Témák

Az íráások témáit tekintve sokszínű az elénk táruló kép. Kiemelést érdemelnek a gramofonról (Steif, 1939; Kelemenné, 1939) és a rádióról (Kelemenné, 1940) szóló nagyobb lélegzetű, önálló íráások, melyekben a szerzők részletesen bemutatják az új eszközöket és az énektanításban való alkalmazásuk lehetőségeit. Sok olyan íráással is találkozunk, amelyek más gondolatokkal és problémákkal együtt érintik a zenehallgatás kérdését, többen pl. saját énekórájuk, illetve zenei önképzőkörük tapasztalatait osztották meg az olvasókkal (Günther, 1935; Nagy, 1936; Kelemenné, 1938; Perényi, 1945; Peskó, 1945). A

Magyarországi Énekoktatók Országos Egyesülete is aktívan jelen volt a folyóirat hasábjain: az énekpedagógusokhoz intézett kérdőívvel és a beérkezett válaszok elemzéseivel olyan adatokhoz jutunk hozzá, amelyek pontos képet adnak a kor énekpedagógiájának, azon belül is a tanórai zenehallgatásnak a helyzetéről (*ismeretlen szerző*, 1939a; *ismeretlen szerző*, 1939b; *ismeretlen szerző*, 1939c). A tantervvel kapcsolatos kérdések több esetben szintén érintik a zenehallgatás problémáját (*Peschkó*, 1937; *Szücs*, 1938; *Kelemenné*, 1940–1941; *ismeretlen szerző*, 1943–1944; *Rajeczky*, 1945; *Ferenczy*, 1946). A vidéken és a fővárosban látogatott énekórák többek között a tanórai zenehallgatásról vagy éppen annak hiányáról adnak helyzetjelentést (*Kerényi*, 1943; *Kerényi*, 1944; *Kelemenné*, 1948). A kor egyik meghatározó énekpedagógiai vezérkönyvére, Kerényi György és Rajeczky Benjamin munkájára is felhívta a folyóirat a kartársak figyelmét (*Horváth*, 1941) – a módszertani útmutató, a kor szellemének megfelelően, már magában foglalta a gramofon és a rádió tanórai használatát. A felszabadulás utáni szakszervezeti híradás a rádióiskola új műsorára hívta fel a figyelmet (*Kelemenné*, 1945).

Iskolatípusok és iskolák

A folyóirat megjelenésének meghatározó évei alatt, az úgynevezett Horthy-korszakban, három alapvető iskolatípus létezett: a népiskola, a polgári iskola és a középiskola (*Romsics*, 2002). Az elemzett írásokban mindhárom iskolatípussal találkozunk: a legtöbbször (43 százalék) a középiskola került szóba, majd a polgári iskola (30 százalék) következett a sorban. A szerzők egy része (13 százalék) közelebbről nem határozta meg, melyik iskolatípus énekpedagógusait kívánta megszólítani, így azt feltételezhetjük, hogy általában minden énektanítást folytató iskola énekpedagógusainak a figyelmére számított. A népiskolával már kisebb arányban (7 százalék) foglalkoztak a szerzők.

A felszabadulás után átalakult az iskolarendszer, ekkor jött létre az általános iskola, amely témánk szempontjából ugyan csak egyszer (3,5 százalék), de megjelent a folyóirat hasábjain. Egy írás (3,5 százalék) esetében az iskolák világán kívüli zenehallgatás elgondolásai körvonalazódnak.

Néhány alkalommal az is kiderül, hogy pontosan melyik iskolában szerzett tapasztalatokat osztották meg a szerzők szaktársaikkal. Így Günther (1935) az Erzsébet nőiskola, Rossa (1937) a Kertész utcai fiúiskola, Kelemenné (1940) a XIV. kerületi Egressy úti polgári leányiskola, míg Kerényi (1943) a Marczibányi téri, a Batthyány utcai és a Lovag utcai községi polgári leányiskolák gyakorlatáról számolt be.

Technikai eszközök

A gramofon és a rádió mint segédeszközök a vizsgált időszakban az énekoktatás szerves részévé váltak. „...Ami a térkép szerepe a földrajzban, az hatványozott mértékben a gramofoné az énektanításban.” (*Nagy*, 1936, 340. o.) A rádió pedig „kiválóan alkalmas lenne arra, hogy a mai fiatalság zenei nevelésén keresztül tegye egységesebbé a jövő magyar társadalom zenei felfogását” (*Kelemenné*, 1940, 723. o.). A két eszközt legtöbbször (53 százalék) együtt említik, ami azt mutatja, hogy a gramofont és a rádiót a gyakorlatban egyidejűleg, párhuzamosan használták a tanítás során. Találkozunk ugyanakkor olyan esetekkel is, amikor csak a gramofonról (23 százalék) vagy csak a rádióról (20 százalék) esett szó, ilyenkor általában az adott eszközzel kapcsolatos speciális kérdéseket tárgyalták.

Mire használták ezeket az adott korban modernnek számító technikai eszközöket az iskolai énekórákon? Zenei bemutatásokra, szemléltetésre, a zenetörténet illusztrálására.

A korabeli szóhasználat ugyan különböző, de ugyanazt értették mindegyik megfogalmazás alatt: a zeneművek ismertetése során az ismertetett művet ezeknek az eszközöknek a segítségével hallgatták meg az énekórákon. Különösen a középiskolai énekórákon volt nagy szerepe a gépi zenehallgatásnak, hiszen az ebben az iskolatípusban folyó énektanítás fontos részét jelentette a zenetörténettel való megismerkedés is.

Az iskolák technikai felszereltsége

Az iskolák technikai felszereltségéről nem sok információt kapunk.

Azokból az írásokból, amelyek tanórai zenehallgatásról tudósítottak, kiderülhetett, hogy az adott iskola rendelkezett gramofonnal és/vagy rádióval, azonban ez nem volt általánosan jellemző.

1939-ben készült kérdőíves vizsgálat e témakörben: nagy reményekkel küldte szét felhívását az ország valamennyi iskolájának a Magyarországi Énekközpont Országos Egyesülete (*ismeretlen szerző*, 1939a). Az énektanárokhöz intézett, minden szakmai kérdésre kiterjedő kérdőív első részében az énektanítás segédeszközeire is rákérdeztek: „Milyen ének-és zeneoktatási eszközök állnak az iskola rendelkezésére? [...] Van-e rádiója? Hanglemeztára? [...]” (604. o.) A polgári iskolák válaszainak értékelésekor, sajnos, az erre a kérdésre érkező válaszokat nem tárták a nyilvánosság elé (*ismeretlen szerző*, 1939b). A gimnáziumokból érkező válaszokból ugyanakkor már körvonalazódik egy „miniatűr kép” (*ismeretlen szerző*, 1939c). „Van-e rádiója? Erre a kérdésre az iskolák egy harmada nem válaszol. Úgy látszik, 31 gimnázium közül csak 6-nak van rádiója. Gramofon szintén 6 helyen van. [...] Vidéken [...] még rádió s gramofon sincs, lehetetlen bemutatni a zenei alkotásokat.” (657. o.)

1945-ben új tanterv készült a gimnáziumok számára. Elkészültéig Rajeczky (1945) állított össze ideiglenes tantervvázlatot, amelyben azonban felhívta a figyelmet az iskolák eltérő helyi lehetőségeire. Ennek értelmében az egyes iskolák hanglemezkészlete is különbségeket mutat, amit figyelembe kell venni a helyi tantervek elkészítésekor. Az új tanterv életbe lépése után egy évvel Ferenczy (1946) még mindig a nincstelenségre, a tanszerek, taneszközök hiányára panaszkodott, ami egyaránt komoly problémát jelentett a tanításban és a tanulásban. Némileg egybecseng ezzel az a Nyíregyházáról érkezett hír, miszerint a gimnáziumok valamennyi felszerelése, köztük a hanglemezek is elpusztultak. Ez a 2. világháború után nem számított egyedi esetnek... (*ismeretlen szerző*, 1946).

Az eszközök beszerzésének anyagi nehézségei

Az énektanításban használt új technikai eszközök beszerzése komoly anyagi teherként jelentett az iskoláknak.

Rossa (1937) írásából megtudjuk, hogy a Kertész utcai fiúiskola növendékei egy tanéven át gyűjtötték a narancshéjat, amit egy vegyészeti gyárnak adtak át. A befolyt összegből tudott az iskola egy gramofonlemez közvetítésére is alkalmas rádiókészüléket vásárolni. A stúdió, valamint a tantermekbe felszerelt hangszórók után a szakszerű lemezyűjtemény összeállítása további súlyos kiadásokat okoz majd az iskolának.

A Magyarországi Énekközpont Országos Egyesületének az előbbieken már idézett kérdőívén az anyagiakra is kíváncsiak voltak: „Ének-és zeneszertára mennyit költöttek?” (*ismeretlen szerző*, 1939a, 634. o.) Sajnos, sem a polgári iskolákból, sem pedig a gimnáziumokból erre a kérdésre érkező válaszokat nem hozták nyilvánosságra a kérdőív-re beérkezett válaszok elemzésekor (*ismeretlen szerző*, 1939b; *ismeretlen szerző*, 1939c).

Az iskolarádió hasznossága mellett többek között gazdasági érveket is fel lehetett sorakoztatni, hiszen egy rádió mintaóráiból több ezer gyermek tanulhatott volna, valamint a Stúdió egyetlen hanglemeztára több ezer iskola zenei bemutatásának a kérdését oldhatta volna meg. Az iskolákra így is nagy terhet rótt a rádiókészülék beszerzése, a vezetékek felszerelése a tantermekbe és a havi 2.40 pengő előfizetési díj. Mindezek ismeretében javasolta a szerző az olcsó és megfelelő Budapest vevőkészülékek gyártását az iskolák számára, valamint az iskolák által fizetendő előfizetési díjak lecsökkentését (*Kelemenné*, 1940).

Kerényi György és Rajeczky Benjamin új vezérkönyvének ismertetésében fogalmazta meg – valószínűleg sokak kívánságaként – a recenzió: „Bizony jó lenne ezt a programot betartani, ha [...] a kottatár, a hanglemeztár fejlesztésére az anyagi feltételek mindenütt meglennének.” (*Horváth*, 1941, 808. o.)

Zenehallgatási alkalmak

Az énektanítás szempontjából nézve az iskolákban a gramofon- és rádióhallgatásra természetesen leginkább az énekórák adtak alkalmat – az írásokból az derül ki, hogy azonos arányban használták mindkét technikai eszközt. Az énekórák mellett két esetben az iskolában működő zenei önképzőkörben is folyt gépi zenehallgatás (*Günther*, 1935; *Kelemenné*, 1938), melyre további alkalmakat jelentettek, immár az iskola falain kívül, a hangverseny- és operalátogatások (*Kelemenné*, 1938).

A Magyarországi Énekotatók Országos Egyesületének többször hivatkozott felhívását itt is érdemes idézni (*ismeretlen szerző*, 1939a). A „Minő zenehallgatási alkalmakhoz juttatja az ifjúságot az iskola? (Közös rádió-és hanglemez-hallgatás, hangversenyek, ifjúsági előadások látogatása.)” (633. o.) kérdésre a polgári iskolákból érkező válaszokat, sajnos, itt sem vették bele a közzétett elemzésbe (*ismeretlen szerző*, 1939b). Az énektanárok ilyen irányú igényei azonban a kérdőív második részében feltett kérdésre adott válaszoknál („Mivel lehetne az iskolai énekműveltséget előmozdítani?” [654. o.] magukért beszélnek: voltak, akik gramofonhallgatást kívántak az iskolába; többen a délelőtti órákra tervezett rádió-oktatásért emelték fel a szavukat; mások a magyarázattal ellátott zenedélutánokat tartották volna fontosnak; sokak pedig az ifjúsági hangversenyek rendezését jelölték meg célként. A leány- és a fiúiskolák tanárainak válaszai teljesen egybecsengtek. A gimnáziumokból panasz is érkezett. Problémának tartották, hogy vidéken sok helyen nincs hangversenyélet, aminek az iskolai zenekarok nagy hiányát érzik (*ismeretlen szerző*, 1939c).

Zeneművek

A gramofon és a rádió segítségével meghallgatott zeneműveket számba véve olykor konkrét műcímekkel, máskor csak tárgykörök megnevezésével találkozunk.

Magyarország 1936-ban ünnepelte Liszt Ferenc 125. születési évfordulóját. A jubileum eseményeiből az iskoláknak is ki kellett venni a részüket: a tanulók feladata többek között hanglemezek és rádió-közvetítések segítségével a zeneszerző műveinek megismerése volt. Konkrét műcímeket a továbbiakban nem említett az írás szerzője (*Pasztol*, 1935).

Bacher Jolán *Zenehallgatástan (hangszer nélküli zenetanítás) metodikája* címmel tartott szemináriumokat pedagógusok számára. Egyik hallgatója az elhangzottakra reflektálva a következő sortendet betartva képzelte el a zenehallgatás megtanítását: kezdésnek a legegyszerűbb szöveges népdalokat szánta, ezeket a műdalok, majd a könnyű

hangszeres zene kövesse, így végül eljuthatunk a kontrapunktikus művekig (*L. Gy.-né lejegyző*, 1937).

A vizsgált korszakban az énekórákon hallgatott zeneművekkel kapcsolatban a legtöbb információhoz Kelemenné (1939) írásából jutunk, ő a gramofon-hallgatásos óráinak tapasztalatait osztotta meg az olvasókkal. 16 mű címével találkozunk nála, amelyeket elemezve az alábbiak derülnek ki.

Az óráin a gépzene hallgatása során a repertoár a barokktól a romantika korszakáig terjedt. A legtöbbször (62,5 százalék) romantikus, kevesebbszer klasszikus (25 százalék), míg legkevesebbszer barokk (12,5 százalék) művet hallgattak. A tananyagot az egyes zenetörténeti korszakok legnagyobb zeneszerzőinek a művei jelentették. A megismert zeneművek jelentős részben (50 százalék) műdalok voltak (ennek oka az énekes és a zenehallgatási anyag közötti kapcsolatot erősítése volt). A hangszeres műfajok között megjelent a szerenád, a szimfónia, a szimfonikus költemény és a versenymű, az énekes műfajok közül a korál és az oratórium fordult még elő. A német nyelvterület erős dominanciáját figyelhetjük meg: öt német (50 százalék) és három osztrák (30 százalék) zeneszerző mellett csak egy-egy lengyel és magyar komponista (10–10 százalék) kapott helyet a gramofon-hallgatások során.

A rádióiskola műsortervével kapcsolatban ismét csak a tárgykörre tett javaslatot a szerző. Magyar népdal, népi hangszereink és hangszeres népzeneink, nemzetiségeink és szomszédaink népzeneje, műzenénk története, zenei formák – stílusok – esztétikai ismeretek, hangszerek bemutatása és végül a nyugati mesterek legkiválóbb alkotásai szerepeljenek az iskolarádió műsorában (*Kelemenné*, 1940).

Szintén Kelemenné (1940–1941) szerint az iskolai zenei nevelés sikeresebbé tétele érdekében többek között hanglemez-sorozatokra lenne szükség: a magyar zenetörténetet, a magyar népi hangszere zenét és a különböző hangszerek hangját bemutató sorozatokat nagy tanulmányi haszonnal forgathatnák az iskolákban.

Peskó (1945) megemlíti, hogy Beethoven *Patetikus szonátáját* egy VI. osztályos gimnáziumi énekórán mutatták be.

A tanórai zenehallgatás módszertani kérdései

A tanórai gépi zenehallgatás módszertana is kezdett kialakulni a vizsgált években, évtizedekben.

Günther (1935) két fontos, e téren szerzett tapasztalatról is ír: egyfelől, hogy az énekórák zenetörténeti anyagának zenei illusztrációi sok időt vesznek igénybe, másfelől, hogy a gépzene hallgatásakor növendékeinek figyelme passzívvá vált.

Bacher Jolán zenehallgatástan szemináriumának egyik hallgatója szerint a zenehallgatás megtanításának új módszere az ún. zenei beszéd- és értelemgyakorlat, ahol a tanulók a bemutatott művet először meghallgatják, utána pedig megbeszélik. Így tudnak megismerkedni az olyan zenei alapfogalmakkal, mint skálarendszer, formák, hangközök, funkció (*L. Gy.-né lejegyző*, 1937).

Akadtt olyan szerző, aki a daltanítás során használta a gramofont, így Steif (1939) három alkalommal illesztette be a gépzene a daltanítás menetébe: a dal bemutatásakor, a nehezebb részek begyakorlásakor, illetve a daltanulás végén.

A gépzene hallgatásának módszertanáról ismét Kelemennétől (1939) tudjuk meg a legtöbbet. A gramofon-bemutató énekórákon, rögtön az első órán megbeszélték a komoly művészi zene hallgatásának illemtanát, majd, az óra végén, a tanárnő magát a készüléket is bemutatta. A gramofont használó énekórákon általában olyan zeneszerzők műveit igyekezett bemutatni, akiktől már tanultak dalt vagy kórusművet, mivel véleménye szerint a legszorosabb a tanult dalokkal való kapcsolat. A zenehallgatás megkezdése előtt

fontos az érdeklődés felkeltése, a tanulók képzeletére való hatás, ezért a tanár a témákat előre bemutatta zongorán. A zenehallgatáshoz figyelési szempontokat is adott a növendékeknek, amelyek vonatkozhattak például a formára, az előadói apparátusra, vagy éppen a tételrendre. Nem szívesen beszélt a zenehallgatás során, de amikor valamilyen változás történt a zenében, akkor közbeszólt, illetve belekérdezett a műbe. A zenemű meghallgatása után fontos volt a tanulók tetszésnyilvánításának meghallgatása, valamint az órarész végén a hallottak összefoglalása.

A rádióiskola más módszertant és felkészülést igényelt. Rajeczky Benjamin a középiskolai énektanítás problémájára átmenetileg javasolt rádióiskolát így képzelte el: osztályonként 20–30 perces rádióórák, majd az énekóra további részében minden iskolában, minden osztályban a hallottak külön megbeszélése. Felvetette annak szükségességét is, hogy a zenehallgatási anyag feldolgozását egy e célra kiadandó kézikönyv segítse kérdésekkel és magyarázatokkal (*ismeretlen szerző*, 1943).

A középiskolai énekórákon folyó zenei bemutatás módszertanáról Perényi (1945) értekezett. Általánosságban arra hívta fel a figyelmet, hogy a zenetörténet anyag tanításakor nem szabad csak a legtehetségesebb növendékekkel foglalkozni, hanem inkább az átlagos szellemi képességgel bíró növendékek felé kell fordulni, mivel az első impressziókat mindenkitől meg kell kívánni. Az óra didaktikai mozzanatait a következőképpen látta: elsőként rövid bevezetés és előkészítés, az érdeklődés felkeltése; majd élményszerű zenei bemutatás; ezután a bemutatott mű analízisének; végül a tapasztalatok összegzése. Ezt követően rendszerint sor került még az előző óra anyagának számonkérésére is.

Külföldi kitekintés

Az *Énekszó* fontosnak tartotta, hogy az olvasókat a belföldi tudósítások mellett a lehetőségekhez képest a zenepedagógia külföldi helyzetéről is tájékoztathassa. Így jelent meg a folyóiratban a külföldi iskolai gépi zenehallgatás témakörében tíz írás, ami az elemzésbe bevont összes írásnak a negyedét (25 százalék) jelenti. A külföldi beszámolók alapvetően Európából érkeztek (90 százalék), mindösszesen egy írás (10 százalék) származott a tengerentúltról, az USA-ból. A német és az angol nyelvterület azonos arányban (30-30 százalék) jelent meg, ezen kívül két cseh (20 százalék), illetve egy-egy norvég és francia (10–10 százalék) anyaggal találkozunk. Legtöbbször (40 százalék) nemzetközi zenepedagógiai kongresszusokon, konferenciákon, illetve kurzuson vettek részt a magyar kiküldöttek, de külföldi iskolarádiók példáiról (20 százalék) és tanulmányutakról (20 százalék) is beszámoltak a tudósítók. Egy-egy esetben (10–10 százalék) külföldi folyóiratban tallóztak, valamint külföldi szerző tanulmányát fordították magyarra. Magyar résztvevőként járt szakmai tanácskozáson Párizsban és Prágában Sztojanovits Adrienne (*B. Sztojanovits*, 1937; *Böhm Gyuláné*, 1943), tanulmányúton Londonban Veress Sándor (1940) és Bécsben Cz. A. (1940–1941), a bergeni rádióban sikerrel szerepelt Bartók Ilonka (1937). Külföldi anyagokat fordított magyarra L.Gy.-né (1935) és Raics István (1940–1941, 1946). A magyar és a svájci résztvevők beszámolóit alapján foglalta össze az első prágai nemzetközi zenepedagógiai kongresszus tapasztalatait R. B., vagyis Rajeczky Benjamin (1936). A külföldről érkező tudósítások, beszámolók és hírek mind azt támasztják alá, hogy a vizsgált időszakban a zenei nevelésben a gramofon és a rádió szerte a világon az énektanítás alapvető eszközeinek számított.

Összegzés

A 19. század végén, 20. század elején megjelenő új technikai vívmányok mind külföldön, mind belföldön gyorsan az iskolai énektanítás részeivé váltak, s általuk az énekórákon, az élőzene korábbi kizárólagossága mellett, megjelent a gépi zenehallgatás is.

Magyarországon az *Énekszó* című ének- és zenepedagógiai folyóirat vonatkozó írásainak a segítségével képet kaphattunk a gramofon és a rádió énekórai használatáról az 1933 és 1950 közötti időszakban.

A folyóiratban megjelent 40 írás sokféle oldalról járta körül e témát: az énekórák, a zenei önképzőkörök és a tantervek voltak a legjellemzőbb hívószavak. A Magyar Ének- és Zenepedagógiai Országos Egyesületének az ország valamennyi énektanárához intézett felhívása a maga nemében nagyszerű kezdeményezés volt, ám sajnos a legtöbb esetben azok a válaszok maradtak ki a folyóiratban megjelent elemzésekből, amelyek a gépi zenehallgatásra vonatkoztak volna.

Az énekórai gépi zenehallgatás szempontjából minden olyan iskolatípus figyelmet érdemel, amelyben az adott korban énekképzés folyt, de külön vizsgálat tárgyát képezheti a középiskola, amelyben a zenetörténet tanítása, a zeneművek illusztrálása révén sűrűn használták az új technikai eszközöket.

A gramofont és a rádiót párhuzamosan használták az énektanításban, mivel ezek segédeszköznek számítottak a zeneművek ismertetésében.

A tanórai gépi zenehallgatás módszertana ekkorra már kialakult. A zenehallgatás időigényessége, a figyelem passzív-vá válásának a veszélyére való odafigyelés, az énekes és a zenehallgatási anyag összekapcsolása, a meghallgatandó zenemű témáinak előzetes bemutatása, a hangulatkeltés, megfigyelési szempontok adása, tetszésnyilvánítás és a hallottak megbeszélése, valamint az összefoglalás a gépi zenehallgatás módszertanának olyan alapvető kérdései, amelyek napjainkban is érvényesek.

Kevés információhoz jutottunk az iskolák technikai felszereltségét illetően. A Magyar Ének- és Zenepedagógiai Országos Egyesületének kérdőívére a 31 gimnáziumból érkezett válaszból azt láthattuk, hogy a válaszadó iskolák körülbelül 20 százaléka rendelkezett gramofonnal és rádióval. Ugyanakkor a 2. világháború pusztításainak az iskolai felszerelések is áldozatául estek.

Bár pontos adatokat a technikai eszközök beszerzésének anyagi vonatkozásairól sem tudtunk meg a folyóiratból, az írások arra utalnak, hogy a gramofon és a rádió beszerzése komoly anyagi terhet rótt az iskolákra. Valószínűleg ez is oka lehetett annak, hogy sok iskolának nem volt még ilyen berendezése.

A gépi zenehallgatásra legtöbbször az énekóra adott alkalmat, de a zenei önképzőkörökben is használták ezeket az eszközöket. Amint az a Magyar Ének- és Zenepedagógiai Országos Egyesületének kérdőívéből kiderült, komoly igény volt az énektanárok részéről a gramofon- és rádióhallgatásra.

Milyen zeneműveket hallgattak ezekben az években, évtizedekben a tanulók? Konkrét műcímekkel csak egy írásban találkoztunk, amely a barokk-klasszikus-romantikus repertoár, azon belül is a dalirodalom preferálását mutatta. A tárgykorok felsoroló írások ugyanakkor elsősorban a magyar népdalokat, a magyar hangszeres népzene, a magyar zenetörténetet és az egyes hangszerek hangját bemutató hanglemezsorozatok, illetve rádióműsorok tanulmányi használatát emelték ki.

A tanórai gépi zenehallgatás módszertana ekkorra már kialakult. A zenehallgatás időigényessége, a figyelem passzívra válásának a veszélyére való odafigyelés, az énekes és a zenehallgatási anyag összekapcsolása, a meghallgatandó zenemű témáinak előzetes bemutatása, a hangulatkeltés, megfigyelési szempontok adása, tetszésnyilvánítás és a hallottak megbeszélése, valamint az összefoglalás a gépi zenehallgatás módszertanának olyan alapvető kérdései, amelyek napjainkban is érvényesek.

Az *Énekszó* törekedett arra, hogy külföldi ének- és zenepedagógiai példákat is bemutasson az olvasóinak. Ezek a tudósítások egyrészt azt erősíthették meg a magyar szakemberekben, hogy a gépi zenehallgatás külföldön is az énektanítás szerves részévé vált, ugyanakkor elméleti és gyakorlati vonatkozásban is útmutatást jelenthettek.

Összességében elmondhatjuk, hogy az *Énekszó* az iskolai énekórákon folyó gépi zenehallgatást tekintve is sok adattal szolgál a hazai ének- és zenepedagógia e fontos részterületének a fejlődéstörténetéhez. A vonatkozó írások elemzése további kutatások szükségességét veti fel: fontos lenne megtudni, hogy pontosan mikor indult el a gépi zenehallgatás a magyar iskolákban, és külön vizsgálat tárgya lehetne az egyes iskola-típusokban folyó énektanítás, valamint annak részeként a gépi zenehallgatás is. Szükség lenne továbbá annak felmérésére, hogy milyen volt az adott korban a hazai iskolák technikai felszereltsége.

Irodalomjegyzék

- Bartók Ilonka (1937): Beszámoló. *Énekszó*, 5. 2. (26.) sz. 501.
- B. Sztojanovits Adrienne (1937): Párisi beszámoló. *Énekszó*, 4. 7. (25.) sz. 469–470.
- Böhm Gyuláné Sztojanovits Adrienne (1943): A rádió a zenei művelődés szolgálatában. *Énekszó*, 11. 2. (62.) sz. 30–31.
- Colwell, R. (1980): Education in Music. §VIa1: From 1800. 2. United States of America. In: Sadie, S. (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. (Volume Six). Macmillan Publishers Limited, London – New York – Hong Kong. 27–35.
- Copland, A. (1946): A hanglez szerepe a zeneoktatásban. *Énekszó*, 72. sz. 39–41.
- Cz. A. (1940): Énektanítás hanglemezzel. *Énekszó*, 8. 3. (45.) sz. 794–795.
- Dahlhaus, C. és Eggebrecht, H. H. (1983–1985, szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei lexikon*. (3 kötet). Zeneműkiadó, Budapest.
- Ferenczy Csaba (1946): Új tanterv az V–VIII. gimnáziumban. *Énekszó*, 14. 74. sz. 11–13.
- Günther Magda (1935): Iskolai zenedélután. *Énekszó*, 2. 4–5. (10–11.) sz. 166–168.
- Horváth Károly (1941): Éneklő Iskola. *Énekszó*, 8. 4. (46.) sz. 807–808.
- Ismeretlen szerző (1939a): Felhívás az iskolai énektanárokhöz! *Énekszó*, 6. 6. (36.) sz. 633–634.
- Ismeretlen szerző (1939b): Polgári iskoláink jelentései. *Énekszó*, 7. 1. sz. 653–655.
- Ismeretlen szerző (1939c): Gimnáziumaink jelentései. *Énekszó*, 7. 1. sz. 655–657.
- Ismeretlen szerző (1943–1944): Felirat, gyűlések, javaslatok. Új élet az Énekotatók Egyesületében. *Énekszó*, 11. 3. (63.) sz. 43–45.
- Ismeretlen szerző (1946): Nyíregyházi hírek. *Énekszó*, 14. 75. sz. 23.
- Kelemenné Péterffy Ida (1938): Zenei nevelés a polgári iskola önképzőkörében. *Énekszó*, 6. 2. (32.) sz. 569–572.
- Kelemenné Péterffy Ida (1939): Gramofon az énekórán. *Énekszó*, 6. 6. (36.) sz. 639–641.
- Kelemenné Péterffy Ida (1940): A rádió szerepe az ifjúság zenei nevelésében. *Énekszó*, 7. 5. (41.) sz. 723–725.
- Kelemenné Péterffy Ida (1940–1941): Ami még hiányzik iskoláinkból a sikeres zenei neveléshez! *Énekszó*, 8. 3. (45.) sz. 784–786.
- Kelemenné Péterffy Ida (1945): Az iskolai énekpédagógiai szakosztály működése a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetében. *Énekszó*, 70. sz. 12–14.
- Kelemenné Péterffy Ida (1948): Énekotatás a fővárosi általános iskolákban az 1947–48-as tanévben. *Énekszó*, 84. sz. 1–6.
- Kerényi György és Rajeczky Benjamin (1940): *Éneklő Iskola. Vezérkönyv az Énekes Abécéhez*. Magyar Kórus, Budapest.
- Kerényi György (1943): Úti képek az énekórák országából. *Énekszó*, 11. 2. (62.) sz. 25–29.
- Kerényi György (1944): Úti képek az énekórák országából. 2. Tizenkét soproni iskola. *Énekszó*, 11. 4. (64.) sz. 49–53.

- L.Gy.-né (1935): A rádió bevezetése a svájci iskolák-ba. *Énekszó*, 3. 1. (13.) sz. 218.
- L. Gy.-né (lejegyző, 1937): Egy szemináriumi hallgató jegyzetét. *Énekszó*, 4. 5. (23.) sz. 4.
- Liebermann Pál (1935): Rádiózene. In: Szabolcsi Bence és Tóth Aladár (1935, szerk.): *Zenei lexikon. A zene-történet és a zenetudomány enciklopédiája*. Második, pótlással bővített kiadás. (2. kötet). Győző Andor kiadása, Budapest.
- Nagy J. Béla (1933): Gramofon. In: Kemény Ferenc (1933, szerk.): *Magyar Pedagógiai Lexikon*. (1. kötet). Révai Irodalmi Intézet kiadása, Budapest.
- Nagy József (1936): A középiskolai énekkutatás főbb problémái. *Énekszó*, 4. 1. (19.) sz. 340.
- Pasztol Márton, dr. (1935): A Liszt jubileum és az iskola. *Énekszó*, 3. 2. (14.) sz. 236–240.
- Perényi László (1945): Újabb célok felé. Zenei bemutatások módszeréről a középiskolában. *Énekszó*, 71. sz. 18–23.
- Peschkó Zoltán (1937): Horváth Károly felolvasása A középiskola énektantervéhez címen. *Énekszó*, 4. 5. (23.) sz. 23–24.
- Peskó Zoltán (1945): Beethoven a gimnáziumban. *Énekszó*, 71. sz. 29–30.
- Raics István (1940–1941): Nevelési problémák az angol zeneéletben. *Énekszó*, 8. 3. (45.) sz. 796.
- Rainbow, B. (1980): Education in Music. §VIa1: From 1800. 1. Great Britain. In: Sadie, S. (szerk.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. (Volume Six). Macmillan Publishers Limited, London – New York – Hong Kong. 22–27.
- R. B. (1936): Első nemzetközi zenepedagógiai kongresszus Prágában. *Énekszó*, 4. 2. (20.) sz. 362–363.
- Rajeczky Benjamin (1945): Ideiglenes óravázlat a gimnáziumok V–VIII. osztályának ének- és zeneismeret-óráihoz. *Énekszó*, 70. sz. 5–6.
- Romsics Ignác (2002): *Magyarország története a XX. században*. Harmadik, javított és bővített kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.
- Rossa Ernő (1937): Narancshéjből rádió. *Énekszó*, 4. 7. (25.) sz. 472.
- Sachs, C. (1935): Beszélőgépek. In: Szabolcsi Bence és Tóth Aladár (1935, szerk.): *Zenei lexikon. A zene-történet és a zenetudomány enciklopédiája*. Második, pótlással bővített kiadás. (1. kötet). Győző Andor kiadása, Budapest.
- Steif Antal (1939): A gramofon, a hanggép az iskolában. *Énekszó*, 6. 4. (34.) sz. 609.
- Szücs Gergely (1939): A református középiskolák egységes énektanítása. *Énekszó*, 7. 2. (38.) sz. 677–678.
- Sztankó Béla (1933a): Énektanítás. In: Kemény Ferenc (1933, szerk.): *Magyar Pedagógiai Lexikon*. (1. kötet). Révai Irodalmi Intézet kiadása, Budapest.
- Veress Sándor (1940): Éneklő ifjúság Angliában. *Énekszó*, 7. 4. (40.) sz. 697–700.

Kiss Henriett

Eötvös Loránd Tudományegyetem
PPK Doktori Iskola